

Critica se luptă de la început cu prejudiciata facultății ei exprimată în formula: la critique est aisée, mais l'art est difficile, împotriva căreia m'am ridicat acum treizeci și cinci de ani în eseu "A zecea Muză", - afirmând calitatea de artă a criticei. Când mi-am cumpărat cea dintâi mașină de gătit, - tot pe atunci, - m'a întâmpinat filozofia satisfăcută a domnului Fritz : " mașina mea e excelentă, rămâne ca și coșarul D-voastră să fie la fel". Cum abia mușcasem din mărul cunoașterii binelui și al răului, nu știam că pot fi diferite categorii de coșari; spre marea mea uluire aflu acum că în tot Bucureștiul nu existau decât trei specialiști, firește țigani, dintre care unul era bețiv și rar îl găseai treaz, al doilea noț și trebuia să-l păzești ^{car} și al treilea prea era căutat de toți. Dacă arta coșarului e atât de grea, mi-am spus, nici arta criticului nu poate fi mai ușoară; am pornit deci la drum cu sentimentul greutateii și nu cu cel al facultății. În realitate, tot ce iese din mîna omului e rodul unei mari trude. Cu scule diferite coșarul, poetul sau criticul nu ating perfecția decât pe prețul aceleiaș "munci blestemate", al aceluiaș "labor improbus" al poetului latin. Artă e o problemă de finețe, de precizie, de amănunt și nu de aproximație; ea isbutește să strecoare cămila prin gaura acului.

Dacă noțiunea vocației are vreun înțeles, nu mă sfiesc de a mărturisi că am avut-o în tinerețe; Pe când camarazii mei rimau versuri pentru iubite imaginare ori reale, eu ticluiam note critice și "cugetări". Vocația vine nu numai dintr'o înclinare temperamentală ci și dintr'o convingere robustă în valabilitatea meșteșugului; pe lângă îndemnare și cei trei coșari ai domnului Fritz trebuie să fi fost siguri că, urcîndu-se pe casă, se sue într'un amvon, de unde oficiază o slujbă solemnă. Fără convingere nu se poate face nimic trainic.

Considerată de opinia publică ca un exercițiu la îndemâna oricui, critica ține locul Cenușăresei. E o eroare! De fapt, ea este - cum spuneam - Muza a zecea, și cea din urmă; celelalte s'au plămădit din începuturile civilizației, din primul contact cu natura văzută și cu forțele invizibile bănuite în spate, din rudimentele vieții sexuale, spirituale și sociale; extazul, bucuria, exaltarea, durerea cu sentimentul divinului au dat imnul, dansul, muzica, elegia, drama, filosofia; viața socială cu toate conflictele ei au dat elocința, epica, istoria. Ivită mult mai târziu, tocmai spre sfârșitul civilizației elenice, în epoca alexandrinică, critica a apărut într'o bibliotecă, din pergamentele unor cărți, puțin cam anemică, cam plăpândă, copil întârziat al unor părinți bătrâni. În versurile de aur ale lui Homer *Aristarh* Aristocle a pus numai puncte și virgule; critica presupune deci o veche cultură, o artă, o literatură, o tradiție; în acest sens e o categorie utilă a erudiției moarte aplicată pe materia vie a artei; nu e încă o Muză, pentru că nu ne putem închipui sub formă de Muză pe portărelul cu ochelarii petrecuți după urechi, inventariind în registrul său măsurile curtezanei și boarfele calicului - rămășițele de aur și de sgură ale civilizațiilor apuse. Sub specia amestecului de gramatică, de arheologie, de erudiție sau de simplă cercetare a vechilor forme de cultură și de artă, critica a mai apărut și la Romani; iar sub forma reflecției filosofice, în genere sceptice, ca o protestare împotriva religiei ~~nivelatoare~~ a apărut și în veacul al XVIII. Așa cum o cunoaștem noi astăzi, critica este însă o creație exclusivă a veacului al XIX, ultima creație a civilizației moderne; putem privi deci de sus, din vârful culturii, *cu sentimentul* asemenea coșarului domnului Fritz, *pe viu* ce privește de pe coperișul casei peisagiul feeric al Bucureștiului sublunar.... Tendința criticei moderne, se poate spune, în linie generală, s'a extins de la gramatică și arheologie la o serie de vaste investigații în toate domeniile *științelor* științelor morale, în estetică, în psihologie, în etică, în istorie, în sociologie, în filologie, întrebuintând cele mai variate metode de lucru, de la critica de texte

până la speculația estetică și la metoda comparativă, izbutind să științificeze multe din disciplinele ajutătoare, reducându-le la tabele statistice, afară de elementul esențial al frumosului, așa cum se întâmplă în mai toate domeniile. Esențele nu se pot izola, defini, explica și transforma în coeficienți numerici. Nimeni nu știe ce e poezia, după cum nu știe ce e viața, deși cu toții le simțim într'un fel... În această vastă uzină de piese demontate, unii critici au crezut că se pot apropia de esență, adică de frumos, prin intuiție, recreindu-se prin emoție. Iată una din sursele impresionismului critic pe care l-am practicat dela început, aducând pe o rază de lună în Bibliophilis și pe cea a zecea Muză; a fost poate un joc de tinerețe sau un efect al culturii mele umanistice; dar, dacă cu timpul Muza și-a acoperit grația în văluri mai severe, dreptul emoției mi-a rămas și acum normativ în practica unei critice, care încearcă să intre în esența creației artistice printr' o creație critică, suprapusă celeilalte.... În concluzie, critica nu este ocupația unor oameni fără altă ocupație serioasă, a unor artiști neisbuiți. Dovada netemeinică a afirmației că " la critique est aisée" este nu numai faptul apariției ei tardive, ci și raritatea criticilor; în toate literaturile, numărul lor e redus și sub raportul calității și chiar cel al cantității... Cu dispariția lui Emil Faguet, Franța nu avea decât un singur critic notabil, pe Thibaudet; cu moartea lui, ea a rămas vacuă. Noi am avut un singur mare cap critic, care nu ne-a dat însă și o operă critică; pe T. Maiorescu; după dânsul, în fiecare generație au apărut doi-trei reprezentanți cu o activitate mult mai mare, valabilă sau contestabilă, dar nu cu autoritatea lui; generația nouă are și ea câțiva tineri harnici și talentați, neajunși încă la apogeul formației lor, pe când poezii se formează definitiv între douăzeci și treizeci de ani, maturitatea criticilor începe abia de la patruzeci - ~~un~~ ^{alt semn} ~~semn~~ al superiorității criticei asupra celorlalte genuri literare,

x

Pentru a ajunge la scopul sorocit de o astfel de creație, două sunt drumurile ce mi s'au părut de urmat: ideologic, autonomia esteticului; empiric, independența morală. S'ar părea că autonomia esteticului -adică reducerea frumosului la emoția estetică fără amestecul altor elemente, cu care se prezintă adese în simboză - conține în ea principii subversive. Aceste delimitări de domeniu, de disociații de elemente amalgamate, s'a făcut de foarte multă vreme în țările de cultură veche; numai ^{punerea} ~~anunțarea~~ unei astfel de probleme e un semn de tinerețe, sau - poate - semnul unei noi orînduiri a valorilor estetice.

Maiorescu a pus-ă la vremea lui și a rezolvat-o în sensul autonomiei: după o viață de hulă și de învinuire de cosmopolitism a biruit, dar biruința i se contestă astăzi. Sensul acțiunii mele de la 1906 încoace este a apăra, cu rezultate foarte variabile, după epoca și zguduirile lor sismice, ~~Nu~~ ^{Nu} cei din ~~văitoare~~ ^{de care trebuie să judecăm} le pot judeca, ci urmașii cu perspectiva pozițiilor definitiv câștigate și depășite. Oricât de pasivă ar fi, prin însăși existența ei, ^{viața} e o luptă; cu atât mai agitată e viața criticului ~~și trecutul e un câmp de bătălie~~ înf' o literatură în formație, desgrădinată, în care pamenii se confundă cu ideile și trupurile adversarilor sunt călcate în picioare fără nici o considerație pentru vârstă, muncă, talent, dezinteresare. Nu voi rezuma nici măcar în câteva rânduri luptele acestor patruzeci de ani din urmă. Ele nu s'au încheiat dealtfel, criticii tineri vor fi poate supuși unor ^{incescări} vicisitudini și mai grele de cât noi; n'ar fi deci drept să ne plângem de vitregia timpului. Militantă, misiunea criticului postulează de la sine luptă, injustiția și cruzimea până la nimicire; trebuie să o primim deci cu resemnare, nu numai de la adversari legitimi ci și de la cei cu care luptăm pe aceleași poziții ideologice. La o vîrstă, cînd printr'un accident calendaritisc aveam impresia creierii unei atmosfere de indulgentă recunoaștere măcar ^{printr-o} ~~putre~~ ^{teravaj}, am fost primit de cuînd în acest ^{ultim} prag al vieții de lirismul unui critic cunoscut prin temperamentul său polemic. Peste cîteva săptămîni, acelaș critic în acelaș

ziar descoperia însfîrșit, goliciunea vieții mele interioare *și viața mea vorodolistică*; apoteoza n'a durat deci decît cîteva săptămîni. Intîmpierea mi-a amintit-o pe cea a Luizei Collet, muza romantică de acum vreo sută de ani, cunoscută atunci prin literatura ei, iar azi prin amorrile furtunoase cu bărbați iluștri ca Victor Cousin, Alfred de Musset, Gustave Flaubert. Nemulțumită de un articol al lui Alphonse Karr, Muza s'a rezeptit asupra criticului cu un cuțit de bucătărie, pe care, dezarmînd-o, l-a fixat în peretele din spatele biroului, cu inscripția " Offert par M-me Louise Collet.... dans le dos". În ierbarul meu am lipit amîndouă articolele, unul cu inscripția "oferit în față" *intr'un buchet de flori* celalt " oferit în spate" *sub formă de pumnal*.... Situație de altfel normală și preferabilă : decît întins pe catifele, îmbălsămat parcă, cu aerul de a spune în fum de tămîie : "explevi mortalitatem" mai bine agresiunea, cu consolarea: aduc umbră cuiva, și încă prietenilor, - exist deci. E singurul lucru ce ne rămîne după atîta truă : semnul totuși al vieții. *rt*

În afară de o vocație certă și un simț de orientare, criticului i se mai cere o calitate de ordin etic și anume să aibă caracter, pînă și înțelesul francez " avoir du caractère" -adică a avea un caracter incomod. Arta nu presupune caracter, și, fără exces de rea voință, aș putea adăuga dimpotrivă. Mai mult de cît competență și talent, criticului i se cere conștiință profesională. Prin laudă și blam putînd deveni lesne un instrument de ascensiune socială, pentru a nu rămîne în categoria simplei publicistici, critica trebuie să se ferească de compromis, complezență, *coluziune* de interese, ca de o primejdie mortală. Ea trebuie să se bucure de o independență morală absolută; date fiind condițiile noastre publice, ea e o asceză. Nu poate fi nimeni critic fără respectarea acestui imperativ moral.... Cu ocazia aceluiaș accident 'calendastic amintit mai sus, unii critici au pomenit de oarecari neîmpliniri " sociale ale carierei mele, hănuind că ele ar fi putut produce unele mici drame sufletești cu repercuiții în echilibrul moral necesar criticului merit să judece fără presiunea decepțiilor avute de propria-i carieră. Se înșeală. Cel dintîi act al afirmării mele critice a fost cel al renunțării; numai în clipa

cînd m'am crezut capabil de această jertfă consimțită, am pornit la o acțiune critică; la vârsta de douăzeci și trei de ani luasem o poziție ideologică împotriva tuturor celor ce puteau dispune de destinele mele sociale; patruzeci de ani nu mi-am schimbat apoi obiectivele și mijloacele de acțiune, isvorîte din setea de independență. Nu mă frămîntă deci nici o nemulțumire; soarta noastră nu e în împrejurările din afară, cum se crede, ci în noi, în caracterul, în voința noastră; ne clădim destinul pe care îl dorim și-l merităm....

W Nu-mi rămîne acum decît să mă despart de d-voastră cu sentimentul penibil de a nu vă fi comunicat aproape nimic din ce aș fi vrut. Ilustrul Quintilian, unul din citorii criticei, ne povestește undeva, o întîmplare cu tîlc. În școala lui de retorică, propunînd, după obiceiul epocii, tratarea unui subiect, observă că cel mai bun școlar, nădușia fără să-și poată urni din loc compoziția. Apropiindu-se de dînsul, îl întrebă cu blîndețe:

_ De ce nu scrii ? Nu-ți place subiectul ?

- Dimpotrivă, îl găsesc minunat.

-Iți place mult ?

- Da.

- Nu-ți place cumva prea mult ?

- ~~Da~~ Mărturisesc că da. E un subiect la care m'am gîndit întotdeauna, un subiect tratat de toți marii noștri oratori ; de Marcus Antonius și de Lucinius Crassus, de Quintus Hortensius ~~Hortensius~~ și de Marcus Tullius Cicero.

-Si vrei să faci un discurs la înălțimea predecesorilor noștri ?

- Da, da, se înflăcăără școlarul, dacă nu-i pot întrece, vreau să compun ceva vrednic de dînșii.

Quintilian zîmbi, înțelesese pricina ce-l parali-
~~zase~~ *inhibiției școlare.*

- Ascultă, tinere : uită tot ce ai citit; nu te
 gîndi nici la Hortensius nici la Cicero; tratează-ți subiec-
 tul ca și cum nu l-ar fi tratat nimeni înainte. Nu te speria
 de nimeni și nu-ți propune mai mult de cît e necesar și poți,

Ascultîndu-și dascălul, școlarul își scrisese compo-
 ziția cu îndemînarea lui obișnuită. Subiectul de astă seară
 se leagă atît de intim cu preocupările mele încît trebuie să
 vă mărturisesc că m'aș speriat de dînsul. E prea tîrziu ca
 să-l tratez a doua oară. Veți trebui să vă mulțumiți cu pu-
 țina și însemnatul ce v'am dat; cît despre mine îl voi
 trata altădată; meseria noastră e de a reveni asupra unui
 lucru de zece ori pînă ce avem impresia că e bine făcut-
 singura în definitiv ce ne răsplătește de trudă.

E. Louises